

תשובה בעניין הזרעה מלאכותית

שאלה 1: אשה רווקה (להלן נכניה: "שרה") כבת שלושים ושלוש רוצה ללדת ילד על ידי ה"מ². האם מותר לאשה רווקה להרות וללדת על ידי ה"מ?

תשובה: יש ספרות עניפה על ה"מ בהלכה (ראה רשימת הספרות בסוף התשובה) אבל רק פוסקים מעטים עסקו בה"מ לאשה רווקה (ד"ר שטיינברג, ספר אסיא, עמ' 137). אנו נתבסס על דבריהם ועל דברי שאר הפוסקים במידה שהם רלוונטיים לנושא הנידון. בפתח דברינו יש להדגיש שיש הבדל גדול בהלכה בין המ"ב להמ"ת. דהיינו, רוב הפוסקים מתירים המ"ב ולעומת זאת רובם אוסרים המ"ת.

המקרה של שרה הוא מקרה מיוחד של המ"ת. מצד אחד, הוא פשוט יותר כי בהמ"ת לאשה נשואה יש חשש לניאוף כי מדובר ב"אשת איש" (אבל רוב הפוסקים דוחים את החשש הזה - לסיכומים ראה ד"ר רוזנר, עמ' 95-96 וד"ר שטיינברג, ספר אסיא, עמ' 134-135). כאן כמובן לא קיים חשש כזה. מאידך, יש עדיין כמה בעיות אחרות הקשורות להמ"ת בנוסף על הבעיה העיקרית שמדובר באשה רווקה.

אנו מבינים את הרצון הכן והאנושי של שרה ללדת ילד וכדברי רחל אמנו ליעקב: "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי" (בראשית ל': א')! ואמנם אין דבר יקר יותר מילד: "הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן... אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם" (תהילים קכ"ז: ג'-ה').

אולם לאחר העיון בהלכה והדיון בין חברי הוועד הגענו למסקנה שדבר זה אסור הן מבחינה הלכתית והן מבחינה רעיונית. ואנו אומרים לשרה מה שמלך הכוזרי שמע בחלומותיו: "כוונתך רצויה בעיני האלוה, אבל מעשך אינו רצוי" (ספר הכוזרי, מאמר ראשון, פתיחה). ועתה נפרט את טעמי האיסור.

1) השחתת זרע

נתחיל עם בעיה משנית מבחינתה של שרה אבל ראשונה מבחינת הטיפול הנידון: ההלכה אוסרת השחתת זרע או הוצאת זרע לבטלה (ראה רשימת הספרות בסוף התשובה). אמנם, יש מחלוקת גדולה בין הפוסקים אם מדובר באיסור מדאורייתא או מדרבנן (ראה אנציקלופדיה תלמודית, טור קכ"ט ובמיוחד הרב פלדמן, עמ' 114-110). אבל בין כך ובין כך האיסור מודגש בתלמוד (נדה י"ג ע"א ועוד הרבה),

בפוסקים (רמב"ם הל' איסורי ביאה כ"א: י"ח; טור ושו"ע אבן העזר כ"ג; ועוד), ובספרות הקבלה והמוסר (הרב פלדמן, עמ' 114-119).

אף על פי כן, יש הרבה פוסקים שמתירים הוצאת זרע על ידי הבעל למטרת המ"ב, כי הם טוענים, ובצדק, כי במקרה כזה לא מדובר בהשחתת זרע אלא בהוצאת זרע כדי לקיים מצוות פריה ורביה (הרב יעקובוביץ, עמ' 237, הערה 45; אנציקלופדיה תלמודית, טור קל"א-קל"ב והערה 60; הרב פלדמן, עמ' 128, הערה 126; ד"ר שטיינברג, ספר אסיא, עמ' 130; וד"ר רוזנר, עמ' 101).

מאידך במקרה של המ"ת עובר התורם על איסור זה (אנציקלופדיה תלמודית, הערה 61; וד"ר שטיינברג, ספר אסיא, עמ' 138) כי אין כאן שום מצווה. וזאת משום שהאשה פטורה ממצוות פריה ורביה (משנה יבמות ו': ו' = דף ס"ה ע"ב; רמב"ם, הל' אישות ט"ו: ב'; שולחן ערוך אבן העזר א': י"ג; והרב פלדמן, עמ' 53-56). אם כן, במקרה הנידון עובר כל תורם יהודי על האיסור של השחתת זרע ללא צורך. באשר לשרה, על אף שהיא לא עוברת עבירה, יש מושג הלכתי "שאסור לסייע בידי עוברי עבירה" (עבודה זרה נ"ה ע"ב והשווה סנהדרין ט' ע"א ונדרים כ"ב ע"א). כמו כן, אסור לקיים מצווה על ידי עבירה והדבר מכונה "מצוה הבאה בעבירה" (ברכות מ"ז ע"ב וסוכה ל' ע"א). אף כאן, אף על פי שאין כאן מצווה מבחינה טכנית, הרי שרה רוצה לקיים את מצוות פרו ורבו, וכיצד היא תעשה זאת על ידי עבירה?

2) המ"ת על ידי יהודי כשזהותו חסויה

ועתה נעבור לבעיה הלכתית הנוגעת ישירות לשרה. ברוב הארצות וגם במדינת ישראל, יש חוק האוסר על חשיפת זהותם של תורמי הזרע.³ חוק זה יוצר בעיה הלכתית כפולה:

א) המשנה קובעת (יבמות ד': י' = דף מ"א ע"א) שנשים שנתאלמנו או שנתגרשו ימתינו שלושה חדשים עד שיתחתנו שוב, כדי להבחין בין זרעו של ראשון וזרעו של שני וכן נפסקה ההלכה (רמב"ם הל' גירושין י"א: י"ח ושולחן ערוך אבן העזר י"ג: א'). הגמרא (יבמות מ"ב ע"א) שואלת למה ומביאה כמה דעות. רב נחמן אומר בשם שמואל: "משום דאמר קרא (בראשית י"ז: ז') 'להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו' - להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני" ורש"י מפרש: "שאין השכינה שורה אלא על הוודאים שזרעו מיוחס אחריו". לא ברור אם לדעת שמואל יש כאן איסור דאורייתא או אסמכתא בעלמא (עיי' בבית שמואל ובפתחי תשובה

בשו"ע הנ"ל) אבל כן ברור שבהמ"ת על ידי יהודי לעולם לא נדע את זהותו של האב ולא נוכל למלא אחר דברי שמואל. בעיה זאת מודגשת כנראה רק על ידי הרב וולדנברג (ציץ אליעזר, חלק ט', סימן נ"א, שער ד', פרק ב', עמ' רמ"ו).

(ב) אולם יש הסבר אחר בגמרא שם: "רבא אומר: גזירה שמא ישא את אחותו מאביו..." בעיה זאת הודגשה בקשר להמ"ת על ידי פוסקים רבים (יעקוביץ, עמ' 235, הערה 40; רוזנר, עמ' 97; שטיינברג, אסיא, עמ' 134) ובראשם על ידי רבינו פרץ בן אליהו מקורבייל (צרפת, המאה הי"ג), החכם הראשון הדין בדבר הדומה לה"מ. (הציטוט להלן לקוח מהב"ח לטור יורה דעה קצ"ה ד"ה ולא ישב במטה בשם "הגהת סמ"ק ישן מהר"ר פרץ" ומשם זה מובא בט"ז ליורה דעה קצ"ה ס"ק ז'). לנוסח אחר ראה החיד"א, ברכי יוסף לאבן העזר סימן א', אות י"ד בשם "קובץ ישן נושן על קלף כ"י" ודברי הרב וולדנברג, ציץ אליעזר הנ"ל, עמ' רמ"ז-רמ"ח. והשווה גם ר' לוי גינצבורג, שו"ת מענה לוי בעריכת דוד גולינקין, ירושלים וניו יורק, תשנ"ו, עמ' צ"ה-צ"ז):

אשה נדה יכולה לשכב על סדיני בעלה, ונזהרות מסדינים ששכב עליהן איש אחר פן תתעבר משכבת זרע של אחר... והשיב כיוון דאין כאן ביאת איסור, הולד כשר לגמרי אפילו תתעבר משכבת זרע של אחר כי הלא בן סירא כשר היה⁴ אלא דמשכבת זרע של איש אחר קפדינן אהבחנה גזירה שמא ישא אחותו מאביו כדאיתא ביבמות.

כלומר, במקרה שלנו, אם שרה תתעבר מהמ"ת של יהודי חוששים שהילד יגדל וישא את אחותו (או תגדל ותשא את אחיה) וזהו כמובן איסור עריות מדאורייתא (ויקרא י"ח: ט'). ואל לנו לחשוב שזאת אפשרות קלושה, כי ממנה אחת של זרע ניתן ליצור מאתיים ילדים! (הרב יעקוביץ, עמ' 236, הערה 40 וציץ אליעזר, חלק ט' הנ"ל, עמ' רמ"ז. אבל השווה ד"ר שיפמן, עמ' 64, הערה 10). ואמנם מקרה כזה כבר התרחש בתל אביב ומקרה נוסף נמנע בארה"ב על ידי רופא שגילה לבני הזוג את קשרם הגנטי (הרב גולד, עמ' 110 ושטיינברג, אסיא, הערות 55-56).

כסיכום לחשש זה של חוסר ייחוס, כדאי להביא את דברי הרב וולדנברג (שם, עמ' רמ"ו):

למדנו מסוגיא זאת [ביבמות] שחז"ל אסרו להביא לידי לידת בנים כאלה שלא ידוע מי אביהם הן בגלל זה עצמו שמן החובה שזרע ישראל ידעו ייחוסם דאחרת אין השכינה שורה, והן בגלל החשש החמור שיכול לבוא אי פעם לידי מצב שאח ישא אחותו מאביו... ויפה מגדיר המאירי זאת ביבמות שם דיש בזה הן משום תקנת וולד והן משום תקנת ערווה.

3) המ"ת על ידי יהודי שזהותו ידועה

החשש הנ"ל נעלם כמובן כשזהותו של התורם ידוע כי כאשר יגדל הילד אפשר יהיה למסור לו את זהותו של אביו כדי שלא יתחתן עם אחותו. ברם, כאמור החוק קובע שאסור לגלות את זהותו של התורם³ ולכן אפשרות כזאת אינה קיימת. מכל מקום, אפילו אם זהותו של התורם היתה ידועה יש לאסור את ההמ"ת מהטעמים האחרים שלעיל ולהלן.

4) המ"ת על ידי גוי

"כל הפוסקים מסכימים שיש במעשה זה פגם מוסרי ומכנים פעולה זו כמעשה מכוער ומתועב" (ד"ר שטיינברג, ספר אסיא, עמ' 136). מאידך, מסכימים כולם שאין כאן חשש "שמא ישא אחותו מאביו" כי הזרע של גוי מאם יהודיה אינו מתייחס אחר האב אלא אחר האם (שטיינברג, שם; ר' משה פיינשטיין, אגרות משה, אבן העזר, חלק א', סימן ע"א, עמ' ק"ע; וחלק ב', סימן י"א, עמ' שכ"ג. בתלמוד ראה למשל קידושין ס"ח ע"ב ורש"י שם ד"ה לא קרינן ביה). אף על פי כן, רובם אוסרים המ"ת על ידי גוי עקב כל מיני חששות אחרים (יצחק אינדיג, דיני ישראל, כרך ב' (תשל"א), עמ' 105-106; שטיינברג שם; הרב שטרן, עמ' צ"ה ואילך).

ברם, ארבעה פוסקים, ר' משה פיינשטיין (אגרות משה, אבן העזר, חלק א', סימן י' וסימן ע"א; וחלק ב', סימן י"א), ר' שלמה זלמן אויערבך (נועם, כרך א', תשי"ח, עמ' קמ"ה-קס"ו), ר' עמנואל רקמן, *(New York Law Review, November 1956, p. 1209)*, ור' בנציון פירר (נועם, כרך ו', תשכ"ג, עמ' רצ"ה-רצ"ט) מתירים המ"ת על ידי גוי בשעת דחק גדולה כשמשתוקקים ההורים מאד לילד. שלשה מהם גם מתירים את הדבר בחו"ל כשמקור הזרע לא ידוע כי יש להניח שרוב הזרע בחו"ל בא מגוי כי רוב התושבים שם אינם יהודים.

אם כן, לפי ארבעת הפוסקים הנ"ל אפשר לכאורה לפסוק ששרה יכולה להתעבר מהמ"ת של גוי. אולם יש בכך שלשה קשיים:

א) יצחק אינדיג כבר העיר שהדברים הנ"ל נאמרו "ביחס למצב בארה"ב, אולם בארצנו נראה ודאי שגם ה'אגרות משה' יסכים שאין להתיר זאת לכתחילה" (אינדיג, דיני ישראל הנ"ל, עמ' 107). כלומר, המתירים התירו המ"ת בחו"ל על פי

ההנחה שרוב התורמים גוים, אולם אין המצב כן בארץ ויש להניח שאף הפוסקים הנ"ל היו אוסרים את הדבר לכתחילה.

ב) אפילו אם היינו יכולים לוודא שהתורם אינו יהודי, קשה להניח ששרה תסכים להתעבר דווקא על ידי זרע של גוי במדינת ישראל! קשה לחשוב על אבסורד יותר גדול מזה! האם חזרנו ארצה כדי ללדת ילדים שאביהם אינו יהודי!!

ג) אפילו אם שיטה זאת מותרת על פי הלכה, הרי מבחינה גנטית בנו של התורם עדיין מתייחס לבתו על ידי אשה אחרת וספק גדול אם אנו רוצים ליצור מצב שאח ואחות מבחינה גנטית יתחתנו זה עם זה.

5) הצד המוסרי, הרעיוני והחברתי של הצעה זאת

בשנת 1959 כתב הרב עמנואל יעקובוביץ את הדברים דלהלן (הרב יעקובוביץ, עמ' 235. ההדגשות נוספו על ידינו):

אם בכל זאת שוללת ההלכה היהודית ללא סייג את ההמ"ת כרע מוחלט הרי זה בעיקר מטעמים מוסריים ולא על שום אי חוקיותו של המעשה עצמו. המניע העיקרי לדחיית מעשה זה הוא הפחד מן הנזק שיביא אישורו החוקי, למרות התועלת העשויה לצמוח ממנו במקרים מסויימים. שיטת הה"מ, הנהוגה בבעלי חיים, אם תוכנס לשימוש גם בבני אדם, עשויה לנתק הקשר בין הולדת ילדים ונישואין, שהוא הכרחי לקיום המשפחה, התא היסודי והמקודש ביותר של החברה האנושית. זו תיתן אפשרות לנשים להשביע רעבון לילדים מבלי להזדקק לבעל ולבית... יתרה מזו, הולדת ילדים תהפוך באמצעותה ענין שרירותי ומיכני, משולל אותן סגולות מיסטיות ויחסי קירבה אנושיים, העושים את האדם שותף להקב"ה במעשה הבריאה.

עברו כשלשים שנה מאז ובינתיים נתממשו חששותיו. המ"ת לנשים רווקות שכיחה בסקנדינביה ובאוסטרליה (ד"ר שטיינברג, ספר אסיא, עמ' 137) והיא עכשיו באופנה אצל יהודי ארה"ב ובארץ ויש גם נשים רווקות השוכבות עם גברים נשואים כדי להרות. הדבר כבר מקובל כל כך שיש רומן חדש על הנושא (Linda Bayer, *The Blessing and the Curse*, Philadelphia, 1988).

ברם, אופנה זאת מנוגדת למוסר היהודי, לתפיסה היהודית של משפחה וקדושין, ולטובת החברה היהודית לטווח ארוך. ועתה נפרט חלק מהבעיות הכרוכות בהצעה הנידונה:

א) המשפחה היא התא הבסיסי של העם היהודי מימי אברהם אבינו ועד ימינו. בעשרים השנים האחרונות עדים אנו להתפוררותה של המשפחה היהודית: אחוז הגירושין עולה ללא הרף, יהודים מתחתנים בגיל מאוחר מאד או לא מתחתנים בכלל, מספר הילדים יורד מתחת לשעור התחולפה (ZPG), מספר היהודים ההומוסקסואליים עולה וכן הלאה. אם נאמץ את שיטת ההמ"ת לנשים רווקות נסתום את הגולל על המשפחה היהודית. נכריז קבל עם ועדה: אין צורך במשפחה היהודית! איש אינו זקוק לאשה, אשה אינה זקוקה לאיש, ילדים אינם זקוקים לשני הורים! "הולדת ילדים תהפוך באמצעותה ענין שרירותי ומיכני" וכדברי הרב יעקובוביץ. לכן אסור לנו לתרום ביודעין להתדרדרות זאת. אדרבה, עלינו לעשות כמיטב יכולתנו להחזיר את עטרת המשפחה היהודית ליושנה.

ב) כידוע, הרבה ילדים בעלי הורה אחד סובלים מבעיות פסיכולוגיות קלות או חמורות (ראה למשל *Newsweek* ה-6 לפברואר, 1989, עמ' 43). אולם באותם מקרים אף אחד לא רצה באותו מצב **לכתחילה**. המצב נגרם בדיעבד על ידי מוות או גירושין. אבל ההצעה הנידונה כאן **גוזרת** על ילד/ילדה לגדול עם הורה אחד **לכתחילה**. יתר על כן, במקרה כזה יש סיכוי גדול יותר לסיבוכים פסיכולוגיים כי הילד לעולם לא ידע את זהותו של אביו וגם יסבול מכך שהוא נולד מחוץ לברית הנישואין. אל לנו ליצור ביודעין מצב שיוביל במוקדם או במאוחר לילד בעל בעיות פסיכולוגיות. (והשווה סעיף זה לדברי הרב גולד, עמ').

ג) אין ספק ששרה רוצה ללדת מטעמים טהורים ונשגבים. אבל הרבה פעמים ביהדות ובכל חברה טובת הפרט נדחית בפני טובת הכלל. וכדברי הרב יעקובוביץ: "המניע העיקרי לדחיית מעשה זה הוא הפחד מן הנזק שיביא אישורו החוקי, למרות התועלת העשויה לצמוח ממנו במקרים מסויימים". יכול להיות (אבל ראה להלן) שהיתר כזה יביא תועלת לשרה לטווח קצר, אבל לטווח ארוך יזיק היתר זה לחברה היהודית בכללותה.

ד) יתכן שהצעתה של שרה נובעת מתפיסה מוטעית של מוסד הנישואין ביהדות.

1. אמנם מטרה אחת היא פריה ורביה כמו שנאמר: "ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה" (בראשית א': כ"ח)⁵ וכן

נפסקה הלכה (רמב"ם, הלכות אישות ט"ו: א'; שולחן ערוך, אבן העזר א': א'; וראה הרב פלדמן, עמ' 46 ואילך). אולם יש כמה מטרות נוספות של נשואין החשובות לא פחות.

2. המטרה השניה היא "אהבה ואחווה שלום ורעות" וכן להיות "רעים אהובים" כדברי שתיים משבע ברכות הנישואין. במילים אחרות, הנישואין באים למנוע בדידות ולתת טעם ותוכן לחיים. מטרה זאת משתקפת בפסוק אחר בספר בראשית ובהרבה מימרות של חז"ל (והשווה הרב פלדמן, עמ' 27-45):

"ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב': י"ח).

"לא איש בלא אשה, ולא אשה בלא איש, ולא שניהם בלא שכינה" (בראשית רבה ח': ט', מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 63 ושם כ"ב: ב', עמ' 206)

" יובחוסר כלי (דברים כ"ח: מ"ח) ...רב חסדא אמר: בלא אשה" (נדרים מ"א ע"א).

"אמר ר' אלעזר: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר 'זכר ונקבה בראם...ויקרא את שמם אדם' (בראשית ה': ב')" (יבמות ס"ג ע"א).

"אמר ר' תנחום אמר ר' חנילאי: כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה.... רבא בר עולא אמר: בלא שלום" (שם, ס"ב ע"ב)

" [יתן ה' לכם ומצאן מנוחה] אשה בית אישה' (רות א': ט') - מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה" (רות רבה ב': ט"ו, דפ' וילנא ה' ע"ב).

תפיסה שניה זאת לא נשארה בתחום האגדה בלבד. המימרא של ר' תנחום בר חנילאי, למשל, נפסקה כהלכה על ידי הרמ"א (אבן העזר א': א'). כמו כן, פוסק הרמ"א ש"בזמן הזה" גבר שלא קיים פריה ורביה יכול לשאת עקרה או זקנה או קטנה

משום שחושק בה או משום ממון שלה אף על פי שמדינא היה למחות בו לא נהגו מכמה דורות לדקדק בעניין הזיווגים ואפילו בנשא אשה ושהה עמה עשר שנים לא נהגו לכופ אותה לגרשה אף על פי שלא קיים פריה ורביה (שם א': ג' על פי שו"ת הריב"ש סימן ט"ו).

לבסוף, אמר רב נחמן בשם שמואל: "אף על פי שיש לו לאדם כמה בנים [וכבר קיים מצוות פריה ורביה] אסור לעמוד בלא אשה שנאמר 'לא טוב היות האדם לבדו' (בראשית ב': י"ח)" (יבמות ס"א ע"ב). גם מימרא זאת נפסקה להלכה (אבן העזר א': ח' אצל המחבר, ועיין במיוחד ברמ"א שם המדגיש את העניין ביתר שאת).

שתי המטרות הנ"ל כאחת מודגשות על ידי ר' יעקב בן אשר בספר הטורים (טור אבן העזר, סימן א'): "יתברך שמו של הקב"ה שהוא חפץ בטוב בריותיו שידע שאין טוב לאדם להיות לבדו ועל כן עשה לו עזר כנגדו, ועוד כי כוונת הבריהא באדם כדי לפרות ולרבות וזה אי אפשר בלא העזר...". ויש להדגיש שהטור רושם את העניין של "לא טוב היות האדם לבדו" לפני העניין של פריה ורביה.

אין ספק, איפוא, שעל ידי ה"מ תפסיד שרה את כל המימד השני של נישואין.

3. לבסוף, יש מטרה שלישית בנישואין - לקדש את החיים. תפיסה זאת משתקפת בעצם המונח "קידושין" שהוא המונח התלמודי לטקס האירוסין וכן בנוסח העתיק של הקידושין: "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל". לא לחינם כינה הרמב"ן את חיבורו על יחסי מין בין איש לאשתו "אגרת הקודש" הקידושין מקדשים את יחסי המין, את המשפחה, ואת החברה היהודית בכללותה. אין צורך לומר שגם המימד הזה חסר לחלוטין מה"מ בלי קידושין.

6) שני פתרונות חלופיים - נישואין או אימוץ

אם כן, ראינו עד כאן שהטיפול הנידון אסור על פי הלכה מטעמים רבים. אולם אין זאת אומרת שאין לעזור לשרה. אדרבה! מצוה גדולה לעזור לכל יהודי משום מצוות "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט: י"ח).

א) לכן במקום להוציא את הכסף⁶ על טיפול שהוא אסור על פי הלכה יש להשקיע אותו בשדכן או בסוכנות היכרות ממוחשבת כדי למצוא בן-זוג מתאים לשרה. יש נטיה היום לזלזל בשדכנים, אולם זהו מוסד עתיק ומכובד בחברה היהודית שתרם ותורם רבות לשגשוג המשפחה היהודית.⁷ כפי שמסופר בבראשית רבה (ס"ח: ד', מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 771-772 ומקבילות): "מטרונה שאלה את ר' יוסי: לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו? אמר לה: לששת ימים. מאותה שעה במה הוא עוסק? אמר לה: יושב הוא ומזווג זיווגים..." אין ספק שזהו הפתרון היהודי הטבעי לבדידותה של שרה.

ב) במידה שפתרון זה אינו מצליח לאחר מאמץ רציני, כדאי לבדוק את האפשרות של אימוץ. אמנם יש באימוץ חלק מהבעיות שמנינו לעיל, אולם ההבדל הוא שעל ידי אימוץ תפתור שרה את בעייתו של ילד במצוקה לאחר מעשה במקום ליצור מצב בעייתי לכתחילה. האימוץ הוא מוסד חדש יחסית ביהדות אבל מוסד חיובי ורצוי, וכדוגמת הפתגם הידוע: "...ללמדך שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו" (סנהדרין י"ט ע"ב ומגילה י"ג ע"א).⁸ באמצעות אימוץ תוכל שרה לספק את רצונה לגדל ילד ובעת ובעונה אחת לעזור לילד הזקוק לעזרה ולאהבה.

אולם כאמור, הפתרון היהודי הטבעי הוא לעשות מאמץ מירבי כדי למצוא לה בן-זוג מתאים. ויהי רצון ששרה תתחתן בקרוב ותזכה לברכה המשולשת של קדושין: קדושה, פריה ורביה, ואהבה ואחוה שלום ורעות.

דוד גולינקין

בהסכמת: הרב ראובן המר, הרב שלמה פוקס, הרב חיים פרל
נמנע: הרב טוביה פרידמן

הערות

1. אין זה הנוסח המקורי של השאלה והתשובה. הפרטים המזהים שונו מטעמים מובנים.

2. בתשובה זאת נשתמש בקיצורים אלה:

ה"מ = הזרעה מלאכותית

המ"ב = הזרעה מלאכותית על ידי הבעל = AIH = Artificial Insemination, Husband

המ"ת = הזרעה מלאכותית על ידי תורם = AID = Artificial Insemination, Donor

3. והרי הסעיף בחוזר של שר הבריאות משנת תשל"ט המצוטט על ידי ד"ר שיפמן, עמ' 90: "זהותו של התורם מצד אחד וזהותם של האשה שהוזרעה בזרעו ובעלה מצד שני, אסורים בגילוי לרבות לכל אחד מהם". אמנם שיפמן עצמו עמ' 85-86 מפקפק בתוקף המשפטי של אותו חוזר, אבל אפילו אם אותו חוזר אינו בעל תוקף משפטי, למעשה עושים הרופאים מאמץ מירבי כדי "לטשטש את זהות התורם" - ראה תיאור שלם אצל שיפמן, עמ' 67, הערה 19. (אני מודה לפרופ' נחום רקובר שהיפנה את תשומת לבי למאמרו החשוב של ד"ר שיפמן.) והשווה יוסף גרין עמ' 139-140 והערות 66-67 המדגיש שעל אף החוזר הנ"ל אין פיקוח אמיתי ויש סיבות טובות לחשוש "שמא ישא אחותו מאביו".

4. לפי אגדה הנמצאת באלפא ביתא דבן סירא (באוצר מדרשים של י"ד אייזנשטיין, ניו יורק, תרע"ה, עמ' 43) בן סירא נוצר מטיפת זרע של סבו ירמיהו הנביא שנשארה באמבטיה ונקלטה משם על ידי אמו. על אגדה מוזרה זו ראה אברהם עפשטיין, מקדמוניות היהודים, מהד' א"מ הברמן, ירושלים, תשי"ז, עמ' קי"ג-קי"ד; י"ל זלוטניק, "אגדות מני קדם", סיני י"ח (תשי"ו) עמ' מ"ט-נ"א; ראובן מרגליות, עוללות, ירושלים, תשי"ז, עמ' 30-33; צימלס, הערה 53; עלי יסיף, סיפורי בן סירא בימי הביניים, ירושלים, תשמ"ה, עמ' 32-39 ועמ' 198-199 והספרות המובאת על ידם.

5. אבל יתכן שמצוות פריה ורביה מבוססת על פסוק אחר בספר בראשית! ראה כל הדעות המובאות אצל הרב פלדמן, עמ' 46-47 אצל הרב מרדכי הלפרין, שיח מישרים, מס' 11 (שבט תשמ"ז), עמ' 15.

6. כל טיפול חדשי עולה שלש מאות שקל.

7. לתולדות השדכן ראה י"ד אייזנשטיין, אוצר דינים ומנהגים, ניו יורק, 1917, עמ' 403; Israel Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, New York, 1969, pp.170-174; *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 14, cols. 1254-1255; Maurice Lamm, *The Jewish Way in Love and Marriage*, San Francisco, 1980, pp. 3-9.

8. על אימוץ ילדים בהלכה ראה ר' גדליה פלדר, נחלת צבי, חלק א', מהד' ב', ניו יארק, תשל"ח; Michael Gold, *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 2, cols. 301-303; *Judaism*, Vol. 36, No. 4 (Fall 1987), pp. 443-450; וספרו של הרב גולד, פרקים 7-8.

ספרות

(א) על הזרעה מלאכותית

1. יוסף גרין, "הזרעה מלאכותית בפסיקה ובחקיקה במדינת ישראל", ספר אסיא, כרך חמישי, ירושלים, תשמ"ו, עמ' 125-142

1א. הרב לוי גינצבורג, שו"ת מענה לוי בעריכת דוד גולנקין, ירושלים וניו יורק, תשנ"ו, עמ' ע"ט-קכ"ו ובחלק הלועזי, עמ' 207-213

2. הרב עמנואל יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, ירושלים, תשכ"ו, עמ' 230-237

3. נחום רקובר, אצור המשפט, ירושלים, תשל"ה, עמ' 322-323 (רשימה ביבליוגרפית של מאמרים)

4. ד"ר אברהם שטיינברג, "הזרעה מלאכותית לאור ההלכה", ספר אסיא, כרך ראשון, ירושלים, תשל"ט², עמ' 128-141

5. ד"ר אברהם שטיינברג, הלכות רופאים ורפואה על פי ציץ אליעזר, ירושלים, תשל"ח, עמ' ק"נ-קנ"ג

6. הרב מיכאל שטרן, "הפרייה מלאכותית", הרפואה לאור ההלכה, כרך א', ירושלים, תש"ס, חלק ב', עמ' א'-ק"ב

7. ד"ר פנחס שיפמן, "קביעת אבהות בילד שנולד מהזרעה מלאכותית", משפטים כרך י' (תש"ס), עמ' 63-93 (בנספח, עמ' 85-93 יש חוזר של שר הבריאות משנת תשל"ט של כללים להנהלת בנק זרע ולביצוע ה"מ

8. R. J. D. Bleich, *Judaism and Healing: Halakhic Perspectives*, New York, 1981, pp. 80-84

R. Solomon Freehof and R. Alexander Guttman, "Artificial Insemination", <i>American Reform Responsa</i> , edited by Walter Jacob, New York, 1983, pp.500-504	.9
R. Solomon Freehof, <i>Reform Responsa</i> , HUC-JIR, 1960, pp. 212, 217-218	.10
R. Louis Ginzberg in Eli Ginzberg, <i>Keeper of the Law</i> , Philadelphia, 1966, p. 241	.11
R. Michael Gold, <i>And Hannah Wept: Infertility, Adoption, and the Jewish Couple</i> , Philadelphia, 1988, pp. 106-115	.12
R. Louis Jacobs, <i>A Tree of Life</i> , Oxford, 1984, pp. 177, 181	.13
R. Immanuel Jakobovits, <i>Encyclopedia Judaica</i> , Vol. 3, cols. 660-661	.14
R. Isaac Klein, <i>Responsa and Halakhic Studies</i> , New York, 1975, pp. 166-169	.15
R. Isaac Klein, <i>A Guide to Jewish Religious Practice</i> , New York, 1979, pp. 417-418	.16
Dr. Fred Rosner, <i>Modern Medicine and Jewish Ethics</i> , New York, 1986, pp. 91-105	.17
R. Jack Segal, "Artificial Insemination: A Legal, Psychiatric, and Theological Analysis", 1966 (?) (submitted to the Rabbinical Assembly Law Committee, unpublished)	.18
R. Morris Shapiro, "Artificial Insemination in Jewish Law", 1978 (submitted to the Rabbinical Assembly Law Committee, unpublished)	.19
H. J. Zimmels, <i>Magicians, Theologians and Doctors</i> , London, 1952, pp. 65-66, 211	.20

ב) על השחתת זרע

1. אנציקלופדיה תלמודית, ערך "השחתת זרע", כרך י"א, טורים קכ"ט-קמ"א
2. R. Louis M. Epstein, *Sex Laws and Customs in Judaism*, New York, 1984, pp. 144-147
3. R. David Feldman, *Marital Relations, Birth Control and Abortion in Jewish Law*, New York, 1968, pp. 109-165